

Terminologia bogactwa w Piśmie Świętym oraz literaturze greckiej i hellenistycznej

Wealth Terminology in the Scriptures
and in Greek and Hellenistic Literature

Problem bogactwa przewija się mniej lub bardziej wyraźnie przez całe *Corpus Biblicum* oraz literaturę grecką i hellenistyczną. Autorzy biblijni na oznaczenie bogactwa używali hebrajskich terminów: *kābôd*, ‘ośer, *hāmôn*, *haîl* oraz *hôn*¹. Posługiwali się również greckimi rzeczownikami: *ploutos*, *chrêma*, *perisseia*, *mamonās* i *timiôtes*. Natomiast twórcy greccy i hellenistyczni określali bogactwo głównie za pomocą terminów: *ploutos* i *chrema*.

W niniejszym artykule przeanalizowane zostaną wymienione terminy. Dla przejrzystości artykuł zostanie podzielony na cztery części. W pierwszej części przeanalizowane zostaną terminy występujące w Biblii Hebrajskiej, w drugiej – zachodzące w Septuagincie, w trzeciej – występujące w literaturze greckiej i hellenistycznej, z kolei w czwartej części zaprezentowane zostanie słownictwo nowotestamentalne.

Terminologia w Biblii Hebrajskiej

Kābôd

Hebrajski rzeczownik *kābôd* określa zarówno ‘chwałę, sławę, blask, moc, potęgę’², jak i ‘zamożność’ oraz ‘bogactwo’³. W Starym

¹ Zob. F. Hauck, W. Kasch, Art. *Ploutos*, w: ThWNT, Bd. VI, Stuttgart 1942, s. 321.

² Zob. J. Clines, *The Dictionary of Classical Hebrew*, Vol. IV, Sheffield 1998, s. 353; P. Briks, *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, Vocatio, Warszawa 1999, s. 160; X. Leon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, tłum. K. Romaniuk, Poznań 1993, s. 189; J. Synowiec, *Wprowadzenie do Księgi Psalmów*, Kraków 1996, s. 115; C. Westermann, Art. *Kābôd*, w: ThHAT, Bd. I, Chr. Kaiser Verlag München Theologischer Verlag Zürich 1971, s. 794–811.

³ Zob. P. Briks, dz. cyt., s. 160.

Testamencie występuje aż 196 razy⁴, jednak tylko 12 razy oznacza dobra materialne:

bogactwo – 7 razy
 zamożność – 2 razy
 majątek – 2 razy
 kosztowności – 1 raz

Termin *kābôd*, gdy określa szeroko rozumiane bogactwo, zachodzi tylko w ośmiu księgach⁵. Pojawia się głównie w tekstach prorockich i mądrościowych, np.: *Mądrość w prawicy trzyma dni długie, w lewicy bogactwo (kābôd) i pomyślność* (Prz 3, 16); *Zużyjecie bogactwo (kābôd) narodów, dobrobyt ich sobie przywłaszczycie* (Iz 61, 6); *Do kogo się uciekniecie po pomoc i gdzie zostawicie wasze bogactwo (kābôd)* – Iz 10, 3.

Z lektury przytoczonych tekstów wynika, że termin *kābôd* oznacza bogactwo rozumiane głównie w kategoriach materialnych. Określa majątek, który jest darem Boga oraz znakiem Jego błogosławieństwa. Z tego zaś względu, że nie stanowi ono przeszkody na drodze do Królestwa Niebiańskiego, autorzy biblijni nigdy nie wypowiedali się negatywnie o bogactwie, które oznaczali rzeczownikiem *kābôd*.

‘Ošer

Termin ‘ošer oznacza ‘majątek, dobrobyt i bogactwo’⁶. W Biblii Hebrajskiej występuje 37 razy⁷ i zachodzi w 11 księgach⁸, głównie mądrościowych, np.: *Bóg daje bogactwo (‘ošer) i skarby* (Koh 5, 18); *Dobrobyt i bogactwo (‘ošer) będzie w jego domu, a sprawiedliwość jego przetrwa na zawsze* (Ps 112, 3); *Lepszy szacunek niż wielkie bogactwo (‘ošer), lepsze uznanie niż złoto i srebro* (Prz 22, 1); *Istnieje bolesna niedola – widziałem ją pod słońcem: bogactwo (‘ošer) przechowywane na szkodę właściciela* (Koh 5, 12); *Tak samo nie mędrcom chleb się dostaje w udziale, ani rozumnym bogactwo (‘ošer), ani też nieuczenni cieszą się względami* (Koh 9, 11).

Rzeczownik ‘ošer oznacza zatem bogactwo, które mogą posiadać zarówno sprawiedliwi, jak i grzesznicy. W rękach sprawiedliwych jest

⁴ Zob. G. Lisowsky, *Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament*, Stuttgart 1993², s. 661–662.

⁵ Rdz 1, Ps 2, Iz 2, 2 Krn 2, Prz 2, Na 1, Est 1, Koh 1.

⁶ Zob. P. Briks, dz. cyt., s. 274.

⁷ Zob. G. Lisowsky, dz. cyt., s. 1339.

⁸ Rdz 1, 1 Krn 1, Ps 3, Jr 2, 1 Sm 1, 2 Krn 6, Prz 9, Dn 2, 1 Krl 4, Est 2, Koh 6.

ono zawsze darem Boga i znakiem Jego błogosławieństwa, w rękach zaś grzeszników – źródłem przyszłego potępienia.

Z kolei termin *‘āšîr* określa człowieka zamożnego, bogatego, bogacza⁹. W Starym Testamencie występuje 23 razy¹⁰ i zachodzi w 10 księgach¹¹, głównie prorockich i mądrościowych, np.: *Spotkają się bogacz (‘āšîr) i nędzarnik – Jahwe obydwu jest Stwórcą* (Prz 22, 2); *Placzkliwie prosi ubogi, a bogacz (‘āšîr) twardo go zbywa* (Prz 18, 23); *Więcej wart biedak, co żyje uczciwie, niż bogacz (‘āšîr) o drogach krętych* (Prz 28, 6); *Mędrzec niech się nie szczyci swą mądrością, silacz niech się nie chlubi swą siłą, ani bogacz (‘āšîr) niech się nie przechwala swoim bogactwem* (Jr 9, 22); *Słodki jest sen robotnika, czy mało, czy dużo on zje, lecz bogacz (‘āšîr) nie ma spokojnego snu* (Koh 5, 11).

Natomiast czasownik *‘a-š-r* oznacza ‘być bogatym, stać się bogatym, wzbogacić się’ oraz ‘udawać bogacza’¹². W tekstach natchnionych występuje 17 razy i pojawia się w 10 księgach¹³, np.: *Jahwe uboży i wzbogaca (‘a-š-r), poniżej i wywyższa* (1 Sm 2, 7); *Błogosławieństwo Jahwe wzbogaca (‘a-š-r), własny trud niczego tutaj nie doda* (Prz 10, 22); *Popada w nędzę, kto lubi hulanki, nie wzbogaci się (‘a-š-r), kto lubi oliwę i wino* (Prz 21, 17).

Oba omówione rzeczowniki *‘ošer* i *‘āšîr* oraz czasownik *‘a-š-r* występują łącznie w Biblii Hebrajskiej 77 razy¹⁴. Zachodzą w 19 księgach i najczęściej pojawiają się w tekstach mądrościowych (41 razy) oraz prorockich (11 razy). Z tego zaś względu, że każdy z nich posiada tylko jedno znaczenie, zawsze określają bogactwo (*‘ošer*), bogacza (*‘āšîr*) i bogacić się (*‘a-š-r*).

Hāmôn

Hebrajski rzeczownik *hāmôn* oznacza ‘mnogość, wojsko, hałas, głos’ oraz ‘bogactwo’¹⁵. W Starym Testamencie występuje 80 razy¹⁶, jednak tylko sześć razy określa bogactwo, np.: *Lepsza jest odrobina, którą ma sprawiedliwy, niż wielkie bogactwo (hāmôn) występnych*

⁹ Zob. P. Briks, dz. cyt., s. 274.

¹⁰ Zob. G. Lisowsky, dz. cyt., s. 1138.

¹¹ Wj 1, Ps 2, Rt 1, Mi 1, 2 Sm 3, Prz 9, Iz 1, Hi 1, Koh 3, Jr 1.

¹² Zob. P. Briks, dz. cyt., s. 274.

¹³ Rdz 1, Ps 2, Ez 1, Za 1, 1 Sm 2, Prz 6, Dn 1, Hi 1, Jr 1, Oz 1.

¹⁴ Zob. G. Lisowsky, dz. cyt., s. 1138–1139.

¹⁵ Zob. J. Clines, *The Dictionary of Classical Hebrew*, Vol. II, Sheffield 1995, s. 568–571; F. Hauck, W. Kasch, Art. *Ploutos*, w: ThWNT, Bd. VI, s. 321.

¹⁶ Zob. G. Lisowsky, dz. cyt., s. 426–427.

(Ps 37, 16); (...) *całe to bogactwo (hāmôn), któreśmy przygotowali, by zbudować Tobie dom (...) z Twojej ręki pochodzi* (1 Krn 29, 16); *Oto Ja daję Nabuchodonozorowi, królowi babilońskiemu, kraj egipski, aby zabrał jego bogactwo (hāmôn), zagarnął jego łupy i przywłaszczył sobie jego zdobycze* (Ez 29, 19); *Miecz przyjdzie na Egipt i trwoga nastanie w Kusz, kiedy w Egipcie polegną zabici, gdy zabiorą jego bogactwo (hāmôn) i gdy posady jego będą rozwalone* (Ez 30, 4).

Z lektury przytoczonych tekstów wynika, że termin *hāmôn* oznacza bogactwo wyłącznie w kategoriach materialnych. Określa majątek, który może mieć zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na życie duchowe człowieka.

Hôn

Termin *hôn* oznacza ‘potęgę, moc, ciężar i bogactwo’¹⁷. W Biblii Hebrajskiej występuje 26 razy¹⁸ i w zdecydowanej większości, bo aż w 22 przypadkach, określa bogactwo. Zachodzi tylko w czterech księgach¹⁹, głównie w Księdze Przysłów (14 razy), np.: *Bogactwo (hôn) jest ze mną i sława, wspaniałe dobra i prawość* (Prz 8, 18); *Bogactwo (hôn) zyskuje wielu przyjaciół, biednego opuszcza najbliższy* (Prz 19, 4); *Dom i bogactwo (hôn) dziedzictwem po przodkach, lecz żona rozsądna darem od Jahwe* (Prz 19, 14); *Jeśliby kto oddał za miłość całe bogactwo (hôn) swego domu, pogardzą nim tylko* (Pnp 8, 7); *W dzień gniewu bogactwo (hôn) jest bez pożytku, sprawiedliwość wyrывa od śmierci* (Prz 11, 4).

Z lektury zestawionych zapisów kanonicznych wynika, że termin *hôn*, podobnie jak *kābôd*, ‘ośer i *hāmôn*, oznacza bogactwo głównie w kategoriach materialnych. Określa dobra doczesne, które są mniej cenne od wartości duchowych, np: mądrości, miłości i sprawiedliwości.

Haïl

Termin *haïl* oznacza ‘wojsko, odwagę, siłę, moc i bogactwo’²⁰. W tekstach natchnionych Starego Przymierza występuje aż 227 razy²¹, jednak tylko 29 razy określa dobra materialne:

¹⁷ Zob. J. Clines, dz. cyt., s. 505–506; F. Hauck, W. Kasch, Art. *Ploutos*, w: *ThWNT*, Bd. VI, s. 321; P. Briks, dz. cyt., s. 93.

¹⁸ Zob. G. Lisowsky, dz. cyt., s. 381.

¹⁹ Ps 3, Prz 18, Pnp 1, Ez 4.

²⁰ Zob. J. Clines, dz. cyt., s. 213–215; P. Briks, dz. cyt., s. 113.

²¹ Zob. G. Lisowsky, dz. cyt., s. 486–490.

bogactwo – 17 razy
 majątek – 7 razy
 zamożność – 2 razy
 skarby – 2 razy
 fortunę – 1 raz.

Rzeczownik *haïl*, gdy określa szeroko rozumiane bogactwo, pojawia się w 15 księgach²². Zachodzi głównie w pismach Proroków (15 razy) i Mędrców (osiem razy), np.: *Majątność (haïl) ich będzie łupem, a domy ich spustoszeniem, i zbudują domy, lecz nie będą mieszkać; zasadzą także winnice, ale nie będą pili z nich wina* (So 1, 13); *Mąż dobry zostawi dziedzictwo wnukom, dobrym przypadnie majątek (haïl) grzeszników* (Prz 13, 22); *Nie cieszy go złupione bogactwo (haïl)* – Hi 20, 18; *Takimi oto są grzesznicy i zawsze beztroscy gromadzą bogactwo (haïl)* – Ps 73, 12.

Termin *haïl* oznacza zatem ‘majątek, który stanowi poważną przeszkodę na drodze do Królestwa Niebiańskiego’. Określa bogactwo, które zaślepia człowieka i czyni go nieczułym na sprawy duchowe oraz potrzeby bliźniego. Rzeczownik *haïl* jest więc zbliżony treściowo do *hāmôn* i *hôn*. Podobnie jak one jest terminem wieloznacznym.

Terminologia grecka Septuaginty

Hebrajskie terminy: *kābôd*, ‘*oșer*, *hāmôn*, *haïl* oraz *hôn* Septuaginta przetłumaczyła na *ploutos*²³ i *chrema*. Jej słownictwo dotyczące bogactwa jest więc zdecydowanie mniej liczne od paralelnej terminologii zachodzącej w Biblii Hebrajskiej.

Ploutos

Grecki rzeczownik *ploutos* oznacza ‘majątek, bogactwo’²⁴. W Septuagincie we wszystkich swoich formach (*ploutos*, *ploutizein* i *plouteîn*) występuje 180 razy i pojawia się w 27 księgach²⁵. Zachodzi głównie

²² Rdz 1, Hi 4, Ez 3, Lb 1, Ps 4, Ab 1, Rt 1, Prz 1, Mi 1, 2 Krl 1, Iz 6, So 1, Est 1, Jr 2, Za 1.

²³ Zob. F. Hauck, W. Kasch, Art. *Ploutos*, w: *ThWNT*, Bd. VI, s. 321; E. Hatch, H. Redpath, *A Concordance to the Septuagint and the other greek versions of the Old Testament*, Vol. II, Akademische Druck – U. Verlag – Sanstalt, Graz – Austria 1954, s. 1150.

²⁴ Zob. J. Lust, E. Eynikiel, K. Hauspie, *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Part II, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1996, s. 382; Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, PWN Warszawa 1962, t. III, s. 562.

²⁵ Zob. E. Hatch, H. Redpath, dz. cyt., s. 1150–1151.

w tekstach Mędrców (112 razy) i pismach Proroków (34 razy), np.: *Dobrobyt i bogactwo (ploutos) będzie w jego domu, a sprawiedliwość jego przetrwa na zawsze* (Ps 112, 3); *Bogactwo (ploutos) jest ze mną i sława, wspaniałe dobra i prawość* (Prz 8, 18); *Bogactwo (ploutos) zyskuje wielu przyjaciół, biednego opuszcza najbliższy* (Prz 19 4); *Odsetką i lichwą powiększać majątek (ploutos) – to zbierać dla tych, co miłosierni dla biednych* (Prz 28, 8); *Cóż nam pomogło nasze zuchwałstwo, co dało chępliwe bogactwo (ploutos) –* Mdr 5, 8; *Jeśli w życiu bogactwo (ploutos) jest dobrem pożądanym – cóż cenniejszego niż Mądrość, która wszystko sprawia?* (Mdr 8, 5); *To bogactwo (ploutos) jest dobre, które jest bez grzechu* (Syr 13, 24); *Lepsza jest modlitwa ze szczerością i miłosierdzie ze sprawiedliwością aniżeli bogactwo (ploutos) z niesprawiedliwością* (Tb 12, 8); *Zużyjecie bogactwo (ploutos) narodów, dobrobyt ich sobie przywłaszczycie* (Iz 61, 6).

Z lektury przytoczonych zapisów wynika, że termin *ploutos* określa bogactwo w kategoriach materialnych. Oznacza majątek, który mogą posiadać zarówno sprawiedliwi, jak i grzesznicy. Gdy więc sprawiedliwi posiadają bogactwo, jest ono darem Boga oraz znakiem Jego błogosławieństwa. Jest także zewnętrzną manifestacją wewnętrznej poprawności bogatego. Gdy natomiast do majątku dochodzą nieuczciwi, wówczas w przeszłości stanie się on powodem ich potępienia.

Chrêma

Termin *chrêma* oznacza ‘majątek, bogactwo’²⁶. W Septuagincie występuje 44 razy i zachodzi w 12 księgach²⁷. Pojawia się najczęściej u Mędrców, np.: *Bogactwa (chrêmata) niesprawiedliwych wyschną jak potok i przeminą jak wielki grzmot, co się rozlega w czasie ulewy* (Syr 40, 13); *Bogactwo (chrêma) i siła podnoszą na duchu, a nad jedno i drugie – bojaźń Pana* (Syr 40, 26).

Terminologia w literaturze greckiej i hellenistycznej

Rzeczowniki *ploutos* i *chrêma*, czasowniki *ploutéo* i *ploutízo* oraz przymiotnik *plousios* to najbardziej kluczowe terminy określające

²⁶ Zob. J. Lust, E. Eynikel, K. Hauspie, dz. cyt., s. 519; Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, Warszawa 1965, t. IV, s. 640.

²⁷ Zob. E. Hatch, H. Redpath, *A Concordance to the Septuagint and the other greek versions of the Old Testament*, Vol. II, s. 1474.

bogactwo i bogaczy w literaturze greckiej i hellenistycznej²⁸. Posługiwali się nimi pisarze, poeci oraz filozofowie. Zachodzą więc one w pismach Homera²⁹, Hezjoda³⁰, Pseudo-Platona³¹. Występują także w twórczości Lukiana³², Plutarcha³³ i Arystofanesa³⁴, np.:

Homer: *Teraz powracam do Ftyi³⁵, bo dla mnie to korzystniejsze wraz z okrętami o rufach wygiętych do domu powrócić, niżeli tu piętrzyć dla ciebie bogactwa – a być pohańbionym (Il 1, 171)³⁶. Glaukos (...) pokonał Batykleśa (...) syna miłego Chalkona, co zamieszkiwał w Helladzie, a szczęśliwością i mieniem górował wśród Myrmidonów (Il 16, 596)³⁷. Ze wszystkich śmiertelnych najbardziej on słynął z bogactwa i szczęścia, poza tym nad Myrmidonów narodem panował i, choć śmiertelny, boginię morską poślubił (Il 24, 536). Także o tobie słyszałem, żeś starcze był kiedyś szczęśliwy między wszystkimi ludami, (...) z bogactw niezmiernych i z licznych synów słynąłeś dokola (Il 24, 546)³⁸.*

Hezjod: *(...) bo na drugiego ktoś patrząc bogacza, zaraz pożąda pracy i śpieszy, ażeby coś posiadać albo posadzić, dom porządnie urządzić (Op 21)³⁹. Żadna praca nie hańbi – hańbą jest nie pracować. Jeśli będziesz pracował, wnet ci bezczynny zazdrości, że się bogacisz – z bogactwem idzie i cnota, i chwała (Op 313). Bogactw grabić nie trzeba, lepiej je dostać od bogów (Op 320)⁴⁰. I przytaknęli bogowie, dawcy dobrodziejstw, słysząc te słowa, a do wojny serce ich zapragnęło bardziej jeszcze niż przedtem (Theog 663)⁴¹.*

²⁸ Zob. F. Hauck, W. Kasch, Art. *Ploutos*, w: *ThWNT*, Bd. VI, s. 317–318.

²⁹ Homer żył w VIII w. przed Chrystusem. Był wielkim epikiem greckim. Napisał *Iliadę* i *Odyseję*. Zob. *Mała encyklopedia powszechna*, red. R. Łączkowski, Warszawa 1976, s. 289.

³⁰ Hezjod żył na przełomie VIII i VII w. przed Chrystusem. Był poetą greckim. Zasłynął jako twórca nowych form eposu dydaktycznego. Napisał m.in.: *Prace i dni*, *Theogonię* i *Katalog*. Zob. *Mała encyklopedia powszechna*, s. 281.

³¹ Pseudo-Platon to nieznan autor podszywający się pod Platona. Żył najprawdopodobniej w III w. przed Chrystusem. Napisał liczne dialogi, np.: *Eryksjas*. Zob. Pseudo-Platon, *Eryksjas*, w: Pseudo-Platon, *Zimorodek i inne dialogi*, tłum. L. Regner, Warszawa 1985, s. 93.

³² Lukian (120–180 r. po Chrystusie), satyryk grecki, obrońca sądowy i mówca. Napisał m.in.: *Pochwałę muchy*. Zob. *Mała encyklopedia powszechna*, s. 441.

³³ Plutarch (45–120 r. po Chrystusie), grecki historyk i filozof, moralista. Główne jego dzieła to *Moralia* i *Żywoty równoległe*. Zob. *Mała encyklopedia powszechna*, s. 610.

³⁴ Arystofanes (446–385 r. przed Chrystusem), komediopisarz grecki, przedstawiciel satyry społeczno-politycznej. Napisał m.in.: *Chmury* i *Żaby*. Zob. *Mała encyklopedia powszechna*, s. 48.

³⁵ Ftyja to kraina w Tesalii, ojczyzna Achilleśa i Myrmidonów.

³⁶ Zob. Homer, *Iliada*, tłum. K. Jeżewska, Warszawa 1999, s. 29.

³⁷ Zob. tamże, s. 296.

³⁸ Zob. tamże, s. 430–431.

³⁹ Zob. Hezjod, *Prace i dni*, w: Hezjod, *Narodziny Bogów (Theogonia)*, *Prace i dni*, *Tarcza*, tłum. J. Łanowski, Warszawa 1999, s. 49.

⁴⁰ Zob. tamże, s. 69.

⁴¹ Zob. Hezjod, *Narodziny bogów (Theogonia)*, w: Hezjod, *Narodziny bogów (Theogonia)*, *Prace i dni*, *Tarcza*, s. 49.

Pseudo-Platon: *Ten oto, Sokratesie, jest najbogatszy wśród Sycylińczyków i Italczyków (Ery 392 d). (...) rzeczy, które składają się na bogactwo, a więc i niewolnicy, i konie, i złoto, i srebro (Ery 392 d)⁴². Ja zaś widząc, że on naprowadza rozmowę nie na sprawy błahe, lecz na sprawy, które wydają się najważniejsze, a mianowicie na zagadnienie cnoty i bogactwa, zapytałem go, czy on by uważał, że bogatszy jest ten człowiek, któremu udało się posiść talenty w srebrze, czy też ten, kto ma rolę o wartości dwóch talentów (Ery 393 b)⁴³. Chłopak zapytał go, w jakim znaczeniu uważa bogactwo za coś złego, a w jakim za coś dobrego (Ery 397 e). Dla tych, którzy wiedzą, jak należy korzystać z bogactwa, jest ono czymś dobrym (...) natomiast dla tych, którzy nie wiedzą, jak korzystać z bogactwa, jest czymś złym (Ery 397 e)⁴⁴.*

Lukian: *Bogactwo duszy jest jedynym prawdziwym bogactwem – (ploutos ho tés psyches, ploutos mónos estín álethés)⁴⁵.*

Plutarch: *(...) nie wszyscy mogą się spodziewać, że posiadą potęgę płynącą z bogactwa, zdolności zręcznego przemawiania czy mądrości⁴⁶.*

Arystofanes: *Kto się ze mną sprzymierzy? Bogacze drżą przed nim, a i ludek ubogi tchórzy, że aż cuchnie⁴⁷.*

Z lektury przytoczonych tekstów wynika, że w literaturze greckiej i hellenistycznej termin *ploutos* oznacza bogactwo zarówno w kategoriach duchowych (Lukian), jak i materialnych. Określa majątek, który jest darem bogów oraz owocem pracy człowieka (Hezjod). Mogą go posiadać zarówno sprawiedliwi, jak i nikkzemnicy. Dla tych, którzy potrafią korzystać z dóbr materialnych, są one wartością pozytywną. Natomiast dla tych, którzy nie potrafią – wartością negatywną (Pseudo-Platon).

Terminologia nowotestamentowa

W tekstach Nowego Przymierza występuje wiele określeń dotyczących bogactwa i bogaczy. Autorzy biblijni posługiwali się bowiem takimi terminami, jak: *ploutos*, *plouísios*, *ploutéo*, *ploutízo* oraz

⁴² Zob. Pseudo-Platon, *Eryksjas*, w: Pseudo-Platon, *Zimorodek i inne dialogi*, s. 96.

⁴³ Zob. tamże, s. 96–97.

⁴⁴ Zob. tamże, s. 105.

⁴⁵ Zob. Lukian, *Na bogactwo*, w: Lukian, *Dialogi*, tłum. W. Madyda, Wrocław 1966, t. III, s. 358.

⁴⁶ Zob. Plutarch, *Czy stary człowiek powinien zajmować się polityką?*, tłum. A. Twardecki, Warszawa 1996, s. 115.

⁴⁷ Zob. Arystofanes, *Rycerze*, w: Arystofanes, *Komedie wybrane*, tłum. S. Srebrny, Kraków 1977, s. 48.

plousiós. W ich zapisach kanonicznych pojawiły się również: *chrêma*, *mamonãs*, *perisseia*, *perisseuma* i *timiótes*.

Ploutos

Grecki rzeczownik *ploutos* oznacza ‘obfitość, dobrobyt, zamożność i bogactwo’⁴⁸. W Nowym Testamencie zachodzi 22 razy⁴⁹ i pojawia się w 12 księgach⁵⁰, np.: *Posiane między ciernie oznacza tego, kto słucha słowa, lecz troski doczesne i ułuda bogactwa (ploutou) zagłuszają słowo, tak że zostaje bezowocne* (Mt 13, 22); *Bogatym na tym świecie nakazuj, by nie byli wyniośli, nie pokładali nadziei w niepewności bogactwa (ploutou), lecz w Bogu, który nam obficie wszystkiego udziela do używania* (1 Tm 6, 17); *Bogactwo (ploutos) wasze zbutwiało* (Jk 5, 2); *Mnie, zgoła najmniejszemu ze wszystkich świętych, została dana ta łaska: ogłosić poganom jako Dobrą Nowinę niezgłębione bogactwo (ploutos) Chrystusa* (Ef 3, 8); (...), *którym Bóg zechciał oznajmić, jak wielkie jest bogactwo (ploutos) chwały tej tajemnicy* (Kol 1, 27).

Z lektury przytoczonych zapisów kanonicznych wynika, że termin *ploutos* określa bogactwo w kategoriach materialnych (sześć razy) i duchowych (16 razy). Oznacza dobra doczesne, które są kruche, słabe, przemijające i złudne oraz dobra wieczne – trwałe i niezniszczalne.

Plousios

Przymiotnik *plousios* znaczy tyle co ‘bogaty, zamożny’⁵¹. W tekstach Nowego Przymierza występuje 28 razy⁵² i zachodzi w ośmiu księgach⁵³, np.: *Zaprawdę, powiadam wam: Bogaty (plousios) z trudnością wejdzie do królestwa niebieskiego* (Mt 19, 23); *Łatwiej jest wielbłądowi przejść przez ucho igielne niż bogatemu (plousion) wejść do królestwa niebieskiego* (Mt 19, 24); *Biada wam, bogaczom, (plousiois), bo odebraliście już pociechę waszą* (Łk 6, 24); *A Bóg, będąc bogaty (plousios) w miłosierdzie, przez wielką swą miłość...* (Ef 2, 4). *Niech się zaś ubogi chlubi ze swego wyniesienia, bogaty (plousios)*

⁴⁸ Zob. F. Hauck, W. Kasch, Art. *Ploutos*, w: *ThWNT*, Bd. VI, s. 316–330; X. Leon-Dufour, dz. cyt., s. 166; Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, t. III, s. 562.

⁴⁹ Zob. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu, wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem grecko-polskim oraz indeksem form czasownikowych*, Warszawa 1995, s. 502.

⁵⁰ Mt 1, Rz 5, Flp 1, Hbr 1, Mk 1, 2 Kor 1, Kol 2, Jk 1, Łk 1, Ef 5, 1 Tm 1, Ap 2.

⁵¹ Zob. Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, t. III, s. 561.

⁵² Zob. R. Popowski, dz. cyt., s. 501.

⁵³ Mt 3, Ef 1, Mk 2, 1 Tm 1, Łk 11, Jk 5, 2 Kor 1, Ap 4.

natomiast ze swego poniżenia (Jk 1, 10); *Znam twój ucisk i ubóstwo – ale ty bogaty (plouísios) jesteś* (Ap 2, 9).

Termin *plouísios* oznacza zatem bogatego w sensie dosłownym (23 razy) i metaforycznym (pięć razy). Dosłownym, ponieważ określa właściciela licznych dóbr materialnych, metaforycznym natomiast, bo oznacza ubogaconych dobrami duchowymi.

Ploutízo

Z czasownik *ploutízo* oznacza ‘czynić bogatym, wzbogacać, być bogatym’⁵⁴. W Nowym Testamencie występuje tylko trzy razy⁵⁵ i zachodzi wyłącznie w Opus Paulinum: *W Nim to bowiem zostaliście wzbogaceni (eploutísthete) we wszystko: we wszelkie słowo i wszelkie poznanie* (1 Kor 1, 5); (...) *jakby smutni, lecz zawsze radośni, jakby ubodzy, a jednak wzbogacający (ploutízontes) wielu* (2 Kor 6, 10); *Wzbogacani (ploutizómenoi) we wszystko, będziecie pełni wszelkiej prostoty, która składa przez nas dziękczynienie Bogu* (2 Kor 9, 11).

Ploutéo

Z czasownik *ploutéo* znaczy tyle co ‘być bogatym, bogacić się, wzbogacić się’⁵⁶. W tekstach Nowego Przymierza zachodzi 12 razy⁵⁷ i pojawia się w sześciu księgach⁵⁸, np.: *Znacie przecież łaskę Pana naszego Jezusa Chrystusa, który będąc bogaty, dla was stał się ubogim, a wy wzbogaciliście się (ploutésente) jego ubóstwem* (2 Kor 8, 9); *Ty bowiem mówisz: Jestem bogaty i wzbogaciłem się (peplouíteka), i niczego mi nie trzeba* (Ap 3, 17); (...) *królowie ziemi dopuścili się z nią [stolicą Wielkiego Babilonu] nierządu, a kupcy ziemi wzbogacili się (eplouétesan) przez ogrom jej przepychu* (Ap 18, 3); *Kupcy tych towarów, którzy wzbogacili się (ploutésantes) na niej, staną z daleka ze strachu* (Ap 18, 15).

Plousíos

Grecki przysłówek *plousíos* oznacza ‘bogato, obficie’. W Nowym Testamencie występuje tylko cztery razy⁵⁹: *Słowo Chrystusa niech w was przebywa bogato (plousíos)* – Kol 3, 16; *Bogatym na tym świecie*

⁵⁴ Zob. Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, t. III, s. 561.

⁵⁵ Zob. R. Popowski, dz. cyt., s. 501–502.

⁵⁶ Zob. Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, t. III, s. 561.

⁵⁷ Zob. R. Popowski, dz. cyt., s. 501.

⁵⁸ Łk 2, 1 Kor 1, 1 Tm 2, Rz 1, 2 Kor 1, Ap 5.

⁵⁹ Zob. R. Popowski, dz. cyt., s. 501.

*nakazuj, by nie byli wyniośli, nie pokładali nadziei w niepewnym bogactwie, lecz w Bogu, który nam obficie (plousíos) udziela do używania (1 Tm 6, 17); (...) zbawił nas przez obmycie odradzające i odnawiające w Duchu Świętym, którego wylał na nas obficie (plousíos) przez Jezusa Chrystusa (Tt 3, 6); W ten oto sposób bogato (plousíos) będzie wam otworzone wejście do wiecznego królestwa Pana naszego i Zbawcy (2 P 1, 11). Przysłówek *plousíos* zachodzi zatem wyłącznie w literaturze epistolarnej.*

Chrêma

Rzeczownik *chrêma* określa majątek i bogactwo. Oznacza także ‘pieniądze, środki do życia i posiadłości’⁶⁰. W Nowym Testamencie zaś pojawia się sześć razy⁶¹, np.: *Kiedy Szymon ujrzał, że Apostołowie przez wkładanie rąk udzielali Ducha Świętego, przyniósł im pieniądze (chrêmata) – Dz 8, 18; Sprzedał ziemię, którą posiadał, a pieniądze (chrêma) złożył u stóp Apostołów (Dz 4, 37); Spodziewał się przy tym, że dostanie od Pawła pieniądze (chrêmata) i dlatego częściej posyłał po niego i rozmawiał z nim (Dz 24, 26).*

Z lektury przytoczonych zapisów kanonicznych wynika, że termin *chrêma* określa bogactwo wyłącznie w kategoriach materialnych. Oznacza majątek, który może stanowić poważną przeszkodę na drodze do królestwa niebieskiego.

Mamonãs

Rzeczownik *mamonãs* określa mamonę i bogactwo⁶². W księgach Nowego Testamentu zachodzi tylko cztery razy⁶³: *Nie możecie służyć Bogu i mamonie (mamonã) – Mt 6, 24; Łk 16, 13; Ja też wam powiadam: Pozyskujecie sobie przyjaciół przy pomocy niegodziwej mamony (mamonã), aby gdy wszystko się skończy, przyjęto was do wiecznych przybytków (Łk 16, 9); Jeśli więc w zarządzie niegodziwą mamonã (mamonã) nie okazaliście się wierni, prawdziwe dobro kto wam powierzy? (Łk 16, 11). Termin *mamonãs* posiada zatem wyłącznie pejoratywne znaczenie.*

⁶⁰ Zob. B. Reicke, Art. *Chrêma*, w: ThWNT, Bd. IX, Stuttgart 1973, s. 486–471; Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, t. IV, s. 640.

⁶¹ Zob. R. Popowski, dz. cyt., s. 656.

⁶² Zob. F. Hauck, Art. *Mamonãs*, w: ThWNT, Bd. IV, Stuttgart 1942, s. 390–392; Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, t. III, s. 72; X. Leon-Dufour, dz. cyt., s. 381.

⁶³ Zob. R. Popowski, dz. cyt., s. 376.

Perisseía

Termin *perisseía* znaczy tyle co ‘nadmiar, obfitość i bogactwo’. W Nowym Testamencie pojawia się tylko cztery razy⁶⁴: *Jeżeli bowiem przez przestępstwo jednego śmierć zakrólowała z powodu jednego, o ileż bardziej ci, którzy otrzymują obfitość (perisseían) łaski i daru sprawiedliwości, królować będą w życiu z powodu Jednego – Jezusa Chrystusa* (Rz 5, 17); *Odrzućcie przeto wszystko co nieczyste oraz cały bezmiar (perisseían) zła* (Jk 1, 21). Rzeczownik *perisseía* oznacza zatem bogactwo wyłącznie w kategoriach duchowych.

Perisseuma

Kolejnym terminem określającym bogactwo jest rzeczownik *perisseuma*. Jest on pojęciem wieloznacznym. Stąd, poza majątkiem, oznacza jeszcze ‘pozostałość, resztę, obfitość, pełnię oraz nadmiar’⁶⁵. W Nowym Testamencie zaś występuje tylko pięć razy⁶⁶: *Plemię żmiowole! Jakże wy możecie mówić dobrze, skoro źli jesteście? Przecież z obfitości (perisseúmatos) serca usta mówią* (Mt 12, 34; Łk 6, 45); *Teraz więc niech wasz dostatek (perisseuma) przyjdzie z pomocą ich potrzebom, aby ich bogactwo (perisseuma) było wam pomocą w waszych niedostatkach* (2 Kor 8, 14).

Z lektury przytoczonych zapisów kanonicznych wynika, że termin *perisseuma* oznacza bogactwo duchowe i materialne. Określa majątek, który nigdy nie stanowi przeszkody na drodze do królestwa niebieskiego.

Timiôtēs

Ostatnim terminem określającym bogactwo w Nowym Testamencie jest *timiôtēs* (*hapax legomenon*). Jest on pojęciem wieloznacznym, stąd, poza majątkiem, oznacza jeszcze ‘drogocенność, świetność i dostatek’⁶⁷: (...) *biada, biada, bo wielka stolica, w której się wzbogacili wszyscy, co mają okręty na morzu, dzięki jej dostatkowi (timiôtetos), przepadła w jednej godzinie* (Ap 18, 19).

⁶⁴ Zob. tamże, s. 488.

⁶⁵ Zob. Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, t. III, s. 512.

⁶⁶ Zob. R. Popowski, dz. cyt., s. 488.

⁶⁷ Zob. tamże, s. 604.

Podsumowanie

W niniejszym artykule wykazano, że w Biblii Hebrajskiej zachodzi siedem najbardziej kluczowych terminów określających bogactwo i bogaczy⁶⁸: sześć rzeczowników (*kābôd*, 'ošer, 'āšîr, hāmôn, hôn oraz haîl) i czasownik 'a-š-r. Grecka Septuaginta pięć z tych rzeczowników, a mianowicie: *kābôd*, 'ošer, hāmôn, hôn i haîl, przełożyła na *ploutos* i tym samym zatarła niuanse pojęciowe zachodzące między nimi. Na jej kartach występuje również termin *chrêma*. Rzeczowniki *ploutos* i *chrêma* zachodzą także w pozostałych dziełach literatury greckiej i hellenistycznej. Z kolei Nowy Testament zna aż 10 terminów określających bogactwo i bogaczy:

- sześć rzeczowników (*ploutos*, *chrêma*, *mamonās*, *perisseía*, *perisseuma*, *timiôtes*)
- dwa czasowniki (*ploutízo*, *ploutéo*),
- przymiotnik (*plousios*),
- przysłówek (*plousios*).

W niniejszym artykule wykazano również, że wszystkie omawiane terminy, które zachodzą w Biblii Hebrajskiej i literaturze greckiej, jeśli oznaczają bogactwo, to czynią to zawsze w kategoriach materialnych. Tylko trzy nowotestamentowe rzeczowniki, a mianowicie: *chrêma*, *mamonās* i *timiôtes*, posiadają podobny, ograniczony zakres treściowy i tym samym również i one oznaczają bogactwo wyłącznie w kategoriach materialnych. Pozostałe zaś rzeczowniki, tj. *ploutos* i *perisseuma*, określają już bogactwo albo w kategoriach materialnych, albo duchowych, a *perisseía* – wyłącznie duchowych⁶⁹.

Dla Autorów Nowego Testamentu, w przeciwieństwie do pisarzy greckich i starotestamentowych, bogactwem były zatem nie tylko dobra doczesne, ale i wieczne, nie tylko majątek ziemski, ale i dary niebiańskie. W efekcie tego, ich systematyka bogactwa objęła swoją klamrą wszystkie cenne dobra tak materialne, jak i duchowe, co w niniejszym artykule zasygnalizowano, analizując wyłącznie samą terminologię.

⁶⁸ Por. F. Hauck, W. Kasch, Art. *Ploutos*, w: ThWNT, Bd. VI, s. 321.

⁶⁹ Zob. R. Popowski, dz. cyt., s. 488, 502.

Summary

The issue of wealth is a recurrent motif both in the Scriptures and in Greek and Hellenistic literature. To denote wealth, the biblical authors used the Hebrew terms *kābōd*, *‘ošer*, *hāmôn*, *hail* and *hôn*. They also applied the Greek nouns *ploutos*, *chrêma*, *perisseia*, *mamonās* and *timiôtes*. By contrast, Greek and Hellenistic authors stuck to the words *ploutos* and *chrema* while referring to wealth.

This article offers an analysis of all those terms. Its first part discusses the terms used in the Hebrew Bible (1); the second – those found in the Septuagint (2); the third – the words used in Greek and Hellenistic literature (3); and the fourth – the vocabulary of the New Testament.